

Guia de la València del primer franquisme (1939 - 1948)

Lucila Aragó Carrión / José M.ª Azkarraga Testor / Juan Salazar Bonet
(coords.)

Guia de la València del primer franquisme

(1939 - 1948)

PUV

PUV
UNIVERSITAT
ID VALÈNCIA

Editorial
Universitat Politècnica
de València

Lucila Aragó Carrión / José M.ª Azkárraga Testor / Juan Salazar Bonet
(coords.)

Guia de la València del primer franquisme

(1939 - 1948)

M.^a del Carmen Agulló Díaz / Lucila Aragó Carrión / José M.ª Azkárraga /
Juan Carlos Colomer Rubio / Xavier Garcia Ferrandis / Andreu Ginés i Sánchez /
Alberto Gómez Roda / Gil-Manuel Hernández i Martí / Mélanie Ibáñez Domingo /
Tito Llopis / Lucas Marco Sánchez / Àlvar Martínez-Vidal / Andrea Moreno Martín /
Josep Picó López / Ramir Reig Armero / Juan Salazar Bonet / David Sánchez Muñoz /
Josep Sorribes Monrabal

Universitat Politècnica de València
Universitat de València

Agraïments

Vicent Albiach, José V. Aleixandre, Vicky Algarra, Matías Alonso, Rafa Arnal, Julio Badenes, Carla Batalla, Helena Bonet, Alex Calpe, Vicente Cánovas, Fina Cardona, Eugenio Caro, Paco Collado, Amparo Contrí, Amparo Costa, David Coronado, Enrique Dies, Salvador Dolz, Kike Doménech, Inés Domingo, Ángeles Fayos, Salvador Fernández Cava, María José Ferrer, Miguel García, Guillermo Gil, Patricia Gómez, María Jesús González, Manuel Gozalbes, Manuel Granell, Lucía Grau, José Huguet, Gema López, Marta López, Mayte López, Celia Martín, Ángel Martínez, Lluís Moll, Miguel Molina, Amparo Momparder, Carmen Navarro, Luis Perdigón, Carmen Pérez, Daniel Pérez-Grau, Joan Francesc Pi, Amparo Pons, Joaquín Rodrigo, Maribel Rodrigo, Toni Salazar, José Manuel Sanchis, Benito Sanz, Leonor Sanz, Antonio Solaz, Rafael Solaz, Paco Teruel, Antonio Tordera, Dionisio Vacas, Salvador Zaragoza

Aquesta obra compta amb el suport de la Xarxa Vives d'Universitats, a través del programa d'ajuts per a la coedició de llibres científics en català

Aquesta publicació no pot ser reproduïda ni totalment ni parcialment, ni registrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, ja siga fotomecànic, fotogràfic, electrònic, per fotocòpia o qualsevol altre, sense el permís previ dels propietaris del copyright.

© Dels textos originals: els autors i autores, 2021

© De les fotografies: Eloy Ariza, José M.ª Azkarraga (Azk), Cabrelles Sigüenza, Calvo, José García Poveda (El Flaco), Luis Bertrán Lluch Garín (LBLG), Ángel Martínez, Julio Olmo, Juan Peiró, Joaquín Sanchis (Finezas), Carlos Sarthou, Luis Vidal Corella (LVC)

© De la coordinació de l'obra: els coordinadors, 2021

© D'aquesta edició:

Universitat Politècnica de València, 2021

Universitat de València, 2021

Coordinació editorial

Remedios Pérez (UPV)

Maite Simón (PUV)

Assessorament lingüístic (correccions i traduccions)

Elvira Iñigo (PUV)

David Lluch (PUV)

Servei de Promoció i Normalització Lingüística (UPV)

Realització

Disseny i maquetació: La Mina Estudio

Tractament cartogràfic: Agustín Díez

Fotografia de la coberta: Luis Vidal Corella

Impressió: Primag Artes Gráficas, S.L.

ISBN (UPV): 978-84-9048-940-6

ISBN (UV): 978-84-9134-877-1

Dipòsit legal: V-2940-2021

Arxius i col·leccions

- ACC** Arxiu del Col·legi Cervantes
- ACV** Arxiu de la família Carlos Viñes
- ADV** Arxiu de la Diputació de València
- AGRZ** Col·lecció Andrés Giménez Rodríguez
- AHCV** Arxiu Històric de la Comunitat Valenciana
- AHEA** Archivo Histórico del Ejército del Aire (Madrid)
- AHMV** Arxiu Històric Municipal de València
- AILV** Arxiu de l'Institut Lluís Vives
- AIMC** Archivo Intemerdo Militar Centro
- AJH** Arxiu José Huguet
- AMA** Arxiu Matías Alonso
 - AN** Archivo de Navarra
- ARS** Arxiu Rafael Solaz
- ARV** Arxiu del Regne de Valencia
- ATO** Arxiu del Teatro Olympia
- BAP** Biblioteca Autoridad Portuaria
- BCSUV** Biblioteca de Ciències Socials (UV)
- BHMUV** Biblioteca Historicomèdica Vicent Peset Llorca (UV)
- BHUV** Biblioteca Històrica. Universitat de València
- BJRUV** Biblioteca d'Humanitats Joan Reglà (UV)
- BMUCM** Biblioteca de la Facultad de Medicina de la Universidad Complutense de Madrid
- BMVE** Biblioteca del Museu Valencià d'Etnologia
 - BN** Biblioteca Nacional
- BRAM** Biblioteca de la Real Academia de Medicina
 - BV** Biblioteca Valenciana
- BVCM** Biblioteca Virtual de Castilla-La Mancha
- CAG** Col·lecció Andrés Giménez
- CAS** Col·lecció Antonio Solaz
- CDS** Col·lecció David Sánchez
- CFS** Col·lecció Francisco Signes
- CJS** Col·lecció Josep Sorribes
- CM** Col·lecció Muñiz
- CMG** Col·lecció Manuel Granell
- CMM** Col·lecció Miguel Molina
- CPB** Col·lecció Pilar Bonet
- CRA** Col·lecció Rafa Arnal
- CSM** Col·lecció Salva Monmeneu
- CTAV** Archivo Histórico del Colegio Territorial de Arquitectos de Valencia
 - CUV** Col·lecció de la Universitat de València
- FRUPV** Fons Joaquín Rieta Síster (UPV)
- HMV** Hemeroteca Municipal de València
 - IGN** Instituto Geográfico Nacional
 - IVIA** Institut Valencià d'Investigacions Agràries
- JSPS** Col·lecció Javier Sánchez Portas
- MCV** Museu de la Ciutat (València)
- MFB** Fondo fotográfico Mario Fuentes Blanco. Museo Manuel Reimóndez Portela (A Estrada, Pontevedra)
- MVQP** Museu Virtual de Quart de Poblet
- SHM** Servicio Histórico Militar
 - SIP** Servei d'Investigació Prehistòrica
- UPV** Universitat Politècnica de València
- UTL** University of Texas Libraries
- VTiM** Veges Tu i Mediterrània arquitectes (València)

	Pròleg	8
	Dolores Sánchez Durá	
	Presentació	20
	Lucila Aragó Carrión / José M.ª Azkárraga Testor / Juan Salazar Bonet	
	1. L'«Año de la Victoria»	27
	«LA VALENCIA DEL CID» Lucila Aragó Carrión / José M.ª Azkárraga Testor / Juan Salazar Bonet	
	2. El poder	57
	JERARQUIES Andreu Ginés i Sánchez / Josep Sorribes Monrabal	
	3. La Falange	87
	FET Y DE LAS JONS: DE LA VICTÒRIA A LA IRRELLEVÀNCIA Juan Carlos Colomer Rubio	
	4. L'Església	111
	EN NOM DE DÉU Josep Picó López / Ramir Reig Armero	
	5. Urbanisme	135
	EL PLANEJAMENT DE «LA VALENCIA DEL CID» Tito Llopis	
	6. Arquitectura	157
	LES NOVES EDIFICACIONS David Sánchez Muñoz	
	7. El món laboral	183
	SOTA EL SIGNE DEL NACIONALINDICALISME Alberto Gómez Roda	
	8. Educació	205
	«HACIA DIOS Y EL IMPERIO POR LA ESCUELA» M.ª del Carmen Agulló Díaz	
	9. La sanitat	235
	ELS RECURSOS CONTRA LES MALALTIES Xavier Garcia Ferrandis / Àlvar Martínez-Vidal	
	10. Vida quotidiana	257
	CONTROL I CARESTIA Andrea Moreno Martín	
	11. La cultura	295
	LA INSTRUMENTALITZACIÓ FRANQUISTA DE LA FESTA Gil-Manuel Hernández i Martí	
	12. Repressió i resistència	325
	EN ESTAT DE GUERRA Lucas Marco Sánchez / Mélanie Ibáñez Domingo	
	Bibliografia	355

Pròleg

Dolores Sánchez Durá

Uno de los objetivos de la comprensión histórica, como ya he dicho, consiste no solo en armar un registro de hechos pasados ratificado públicamente, sino también en construir una memoria accesible y empíricamente fiel de acontecimientos significativos que se transforme en parte de la esfera pública y que haya sido verificada con espíritu crítico. Otro objetivo vinculado con el anterior, problemático e inalcanzable incluso, es hacer una aportación para devolver a las víctimas (póstuma o simbólicamente) al menos la dignidad que les fue arrebatada, empresa en la que el discurso histórico mismo se halla empeñado en cierta medida a través del duelo y el intento de dar digna sepultura a los muertos (que son formas importantes de elaboración del pasado).

Dominick LaCapra,
Escribir la historia, escribir el trauma

Lo que realmente ocurre, lo que vivimos, lo demás, todo lo demás, ¿dónde está? Lo que ocurre cada día y vuelve cada día, lo trivial, lo cotidiano, lo evidente, lo común, lo ordinario, lo infraordinario, el ruido de fondo, lo habitual, ¿cómo dar cuenta de ello, cómo interrogarlo, cómo describirlo?

Georges Perec,
Lo infraordinario

Sovint m'he preguntat com es viu el final d'una guerra. Un dia entren els vencedors i prenen possessió d'un territori conquistat, fet malbé, destruït en part en les estructures materials que en configuren el paisatge, però també s'apoderen –o ho intenten– de les ànimes d'una població desorientada, espantada, adolorida i extenuada. Encara que no tots els finals són iguals. Les imatges dels parisencs, a l'agost de 1944, celebrant l'entrada dels primers tancs que els alliberaven d'una dominació odiosa són les que corresponen a un final feliç. No obstant això, l'avanç de les tropes russes sobre Berlín al maig de 1945 no és rebut amb els mateixos gestos, sinó amb el terror i l'anticipació del càstig que saben que rebran; especialment, les dones violades brutalment i massivament com un territori real i simbòlic que podia ser forçat.

A València, va haver-hi desfilada de la «Victoria» i valencians que la van celebrar. Però n'hi va haver molts que es van ficar a casa literalment i metafòricament per a no eixir-ne en dècades. Els dies, les hores anteriors al final, mentre els fronts s'enfonsaven, molts van abandonar la ciutat per a anar-se'n al port d'Alacant, conscients que no hi hauria perdó ni pietat per a ells.

Quan va acabar la guerra, València era una ciutat ferida per molts centenars, milers, de bombes, habitada per una miriada de refugiats i conscient que la caiguda en mans de l'enemic suposava el final d'una època, d'un règim que s'havia distingit per tot el que odiaven i repudiaven els vencedors.

Marianne Hirsch destaca el paper de la memòria *afiliativa*, la dels fills que tot i pertànyer a una segona generació es van veure directament afectats per un trauma col·lectiu. La imaginació i la iconografia representacional d'aquesta generació estan molt vinculades

a les experiències comunicades pels pares, en el si de l'estructura familiar, i a una transmissió en forma d'«emanacions» enmig d'un «caos d'emocions». Encara que és molt difícil destriar els registres públics dels privats, aquest aspecte no esborra la particularització de les històries familiars individuals i diferenciades ni l'experiència de la memòria com a tal i el desig de narrar-la. La lectura d'aquesta autora em porta a escriure el pròleg recurrent com a font a la meua pròpia experiència familiar com a *filla de segona generació*, nascuda d'un matrimoni de vençuts que inicia la seua trajectòria com a família en 1946. Una parella que havia d'haver viscut en una ciutat, en una València, ben diferent d'aquella en què va viure.

A casa, al carrer del Dr. Gil y Morte, on els meus pares en casar-se havien llogat un tercer pis d'una finca de correcta arquitectura moderna, se solia parlar d'aquest final traumàtic i, a més, molt sovint. De fet, la família havia quedat separada per sempre i la seua vida s'havia alterat de manera radical. Recorde que mon pare explicava com s'havia reunit una multitud de defensors de la València republicana a l'Albereda per a agafar camions que els portaren a Alacant. S'havia acomiadat de ma mare amb l'ànim que potser no es tornarien a veure en un temps llarg o, tal vegada, mai. Després, com és sabut, els vaixells que els havien de transportar a l'exili no hi van arribar, i molts dels qui no van poder escapar van tornar fent un llarg periple per camps de concentració i presons; molts altres van deixar la vida enfront d'escamots d'afusellament.

Però la immensa majoria dels valencians no se'n va anar a Alacant. Va romandre a la ciutat intentant refer sa casa, rebent els qui tornaven del front, arreplegant enderrocs, procurant escapar a la desesperació de l'escassetat d'aliments, que va durar més d'una dècada a conseqüència de l'entossudiment de la política autàrquica, i tractant de recuperar oficis i treballs que la guerra els havia arrabassat per múltiples causes. N'hi hagué d'altres, més del que podia esperar-se segons les adhesions pretèrites, que van rebre amb el braç alçat els exèrcits vencedors, molts tal vegada per alimentar l'esperança que les promeses de reconciliació, si acataven les consignes del comandament i dissimulaven o callaven, es farien realitat. Tots desitjant, al març de 1939, que s'acabara el drama, les morts, l'excepcionalitat terrible de la guerra, i que es recuperara una pau que posara fi al sobresalt. Cal no oblidar que València va ser, amb Madrid, que va caure una mica abans, l'últim bastió.

Un trauma enorme que, a més, va créixer pel que arribà després: anys de polítiques franquistes de venjança i erradicació, per mitjà de la por i la coerció, de les lleialtats al règim republicà. València va ser una ciutat molt afectada per la guerra que acollia una població

traumatitzada i alterada en la composició demogràfica i l'estructura econòmica: mortalitat per múltiples causes, emigració per moviments de població interiors i exili, forçat o no, immigració per acolliment de refugiats, acomiadaments i atur, desequilibri entre sectors productius, males condicions d'habitabilitat, depuracions, etc. Entre 1940 i 1960, València a penes va experimentar un creixement demogràfic significatiu: uns 50.000 habitants segons els censos de l'Institut Nacional d'Estadística. Les xifres es mantenen entre els 450.000 i els 500.000 censats. És cert, com assenyala Josep Sorribes, que el cens de 1940 estava unflat per la quantitat de refugiats i molts van retornar en acabar la contesa als llocs d'origen. Dues dècades de contracció i estancament en tots els àmbits: poblacional, urbanístic, econòmic, cultural i de psicologia col·lectiva.

L'anterior guia, *Valencia, 1931-1939: Guía urbana. La ciudad en la II República* (2007) –coordinada amb molt de rigor pels mateixos editors que l'actual– responia a una perspectiva ben diferent. Es tractava de fer un balanç urbà d'una etapa de creixement en tots els sentits: el cultural, el social, el polític, l'urbanístic, l'educatiu. Una època en què el republicanisme de la ciutat, que tant devia a Blasco Ibáñez, com molt bé ens va explicar Ramir Reig, es va fer hegemònic i va crear una classe dirigent que va estar al capdavant de molts projectes de modernització. Però d'aquell esperit innovador, impregnat d'impulsos de progrés i canvi social i polític, no en restarà quasi res en l'etapa que ens correspon historiar en la nova *Guia*. I el que segueix en peus, com alguns trets de l'arquitectura de la dècada, té el caràcter de final d'una etapa. Javier Goerlich, arquitecte estrella de la ciutat de València entre els anys vint i cinquanta, va continuar treballant amb les noves autoritats municipals en projectes com l'avinguda de l'Oest, que va reactivar el baró de Càrcer, però sotmès als nous interessos especulatius i a una absència notable de projecte urbà modern, per bé que va construir edificis racionalistes de factura excel·lent.

El nou Estat tenia un horitzó que, tot i predicar-se com a nou, en realitat era molt vell i es va fer present com a tal molt prompte. Les elits es van recompondre i els hàbits culturals nacionalcatòlics es van imposar amb rapidesa i eficàcia. Al cap i a la fi, les depuracions havien posat en el seu lloc mestres, professors, advocats, metges i totes les persones que se n'havien eixit de les coordenades estretes que l'Exèrcit, el Movimiento i l'Església estimaven com a acceptables. Un ambient provincià asfixiant i intolerant es va ensenyorir de la ciutat.

L'Ateneu Mercantil estava tancat; la Universitat, exsangüe; l'Editorial Prometeo i la Nueva Democracia, insígnies del blasquisme, confiscades; quasi tota la premsa i la ràdio nacionalitzades i entregades en gran part a la Falange; les biblioteques dels sindicats, com ara la CNT,

cremades o confiscades i enterrades per a dècades. El rector Peset, com a exponent de l'esperit científic de la Institución Libre de Enseñanza (ILE), empresonat i, més tard, afusellat. Pascual Carrión, gran artífex de la reforma agrària, depurat, inhabilitat i silenciado des de 1941 a Requena fins que es va jubilar, després d'haver estat una de les mentes més brillants de l'enginyeria a Espanya. Els membres de la Federació Universitària Escolar (FUE), que eren la sal de la terra, és a dir, l'elit del que hauria hagut de ser la nova classe dirigent, van ser més que bandejats, aniquilats. I què podem dir de les elits de dones, que anem coneixent gràcies a l'obra d'estudiosos com Carmen Agulló o Alfred Ramos, formades per primera vegada a la Universitat de València, a l'Escola Normal i en la primera línia de la política! Alejandra Soler, Guillermina Medrano, Pilar Soler, Olimpia Arocena, Carmen Valero, les germanes Mestre i un etcètera ben llarg de dones valentes i fortes. Un etcètera difícil d'avaluar perquè als noms coneguts se n'haurien d'afegir d'altres de més populars: sindicalistes, heroïnes populars, joves que a penes van tenir un any o dos, algunes tan sols mesos, per a desenvolupar els seus projectes de vida.

Dels sis periòdics que es publicaven en la València republicana només en van quedar tres: *Las Provincias*, *Levante* i el vespertí *Jornada*, que van exercir un control ferri sobre la informació i que tingueren una gran influència en la construcció d'un clima ciutadà entre l'exaltació del règim, la difusió de noves pautes de conducta i la disciplina dels cossos i de les consciències. La ràdio es va posar al servei de les ordres de la dictadura amb un parell d'emissores noves: Radio Nacional, que basava la seua línia informativa en les consignes dels noticiaris, i Radio Alerta, que era pura propaganda dels nous temps, tal com apunta Brines en el llibre *La Valencia de los años cuarenta*.

El canvi polític, l'ocupació i la gestió posterior dels poders del nou règim va anar retornant València pas a pas al món de l'oligarquia aristocràtica, de la vella oligarquia, la que rebia la saba exclusiva i excel·lent d'institucions tan caduques com les ensenyances i els hàbits de la noblesa més rànica, i de les noves/velles elits vinculades a l'àgrio del Movimiento i als rituals del tradicionalisme i la Falange. Una amalgama difícil de qualificar, però que, amb el suport de l'Arquebisbat i de la repressió multiforme, va resultar d'una gran eficàcia. Com assenyalen J. C. Colomer i A. Ginés, els governadors civils i els alcaldes, junt amb els caps del Movimiento a tots els nivells, van formar un entramat sòlid de favors i clients. Els dos alcaldes que van governar la ciutat en el període, Joaquín Manglano y Cucaló de Montull, baró de Càrcer (1939-1943), i Juan Antonio Gómez Trénor, comte de Trénor (1943-1947), responien a aquest perfil mescla de tradicionalisme carlí, aristocràtic i pertinença a l'oligarquia econòmica. En els plans de reconstrucció urbana del primer

estan molt presents els moviments d'especulació i molt allunyades les preocupacions socials. Aquests alcaldes no eren altra cosa que delegats del Govern, nomenats des de Madrid i controlats pels comandaments polítics falangistes dels governs civils. Demanar favors, traure profit, especular, intercanviar tractes, aquest era el mètode que va submergir la ciutat en una gestió burocràtica, particularista i estreta. Adolfo Rincón de Arellano els acompanyava en les qüestions fonamentals des de la Diputació, a pesar dels enfrontaments i les rivalitats, i junt amb Planas de Tovar –militar africanista que va destacar per l'eficàcia i dedicació a les polítiques més repressives i absents de la mínima pietat pels vençuts– com a governador civil fins 1943, i el seu successor, Ramón Laporta (1943-1950) –«camisa vieja» i membre de l'elit falangista– van constituir la cúpula dels poders civils locals i provincials.

La València municipalista de l'època del blasquisme, republicana, oberta a la participació i la cooperació entre diferents sectors socials, es va fer callar entre l'espessor dels interessos corporatius i els d'unes poques famílies totpoderoses. Verticalitat en els nomenaments, polítiques extremadament centralistes i jerarquitzades, dependència de Madrid... En definitiva, es va imposar un model de gestió autàrquica i oligàrquica que va anar empobrint la vida d'una València que cada vegada s'afleblia i se sotmetia més als poders establerts.

Les noves autoritats, si bé no van mostrar molta preocupació per les necessitats primàries de la gent, a pesar que van ser anys de misèria, fam, amuntegament en xaboles insalubres vora riu, a Natzaret, al Grau o als Poblats Marítics, sí que es van posar immediatament a la tasca d'esborrar els vestigis del període anterior i les denominacions dels carrers es van poblar de noms del martirologi falangista o carlí, de militars gloriosos o de contínues evocacions als «caídos por Dios y por España». Les germanes Chabás, José Antonio, el falangista Esteve, el Caudillo, el comte de Salvatierra de Álava, Ramiro Ledesma, Calvo Sotelo no són més que uns quants exemples d'una llista llarguíssima que va emmarcar la vivència urbana de les noves generacions durant moltes dècades, va estigmatitzar els vençuts i va teixir la vida quotidiana amb referències extremadament conservadores.

Paral·lelament, es va produir la reactivació i la politització de la Junta Central Fallera com a eix vertebrador d'una configuració cultural molt determinada: sexisme, misogínia, caricatura de tot allò anòmic, humor de traç suposadament «popular», rebuig i exclusió d'allò forà i defensa a ultrança de «lo nuestro». Es van normalitzar una iconografia, un llenguatge i una cultura visual que resignificaren l'humor de resistència, anticlerical, popular i progressista de dibuixants com ara Bluff, que va pagar amb la vida l'excel·lència de les seues il·lustracions en publicacions com *La Traca*.

Van ressuscitar alguns esdeveniments culturals i religiosos que van ser fonamentals en el pla simbòlic: la Setmana Santa marinera; l'acció social de l'Arquebisbat, que, primer amb l'arquebisbe Melo i, després, amb Marcelino Olaechea a la fi de la dècada, mantingué en la tómbola dels diumenges a la plaça de la Mare de Déu una cita crucial amb gran èxit social; també els Jocs Florals promoguts per entitats regionalistes/valencianistes lleials al nou règim i que tingueren molt poc de progressistes, com per exemple Lo Rat Penat.

Santi Cortés explica com diverses entitats, des de l'Ajuntament i la Diputació, la Universitat, instàncies eclesiàstiques i jerarquies de Falange fins a Lo Rat Penat i el Centre de Cultura Valenciana, van participar en la construcció d'unes fites cíviques i històriques que crearen un àmbit de referències culturals, patriòtiques i religioses que van servir de base per a establir rituals i litúrgies en la València dels anys quaranta. Ens referim als homenatges a sant Vicent Ferrer amb els miracles i els altars del Tossal i del Mercat; a la commemoració del VII Centenario de la Conquesta, que equiparava Jaume I amb el Cid i amb Franco com a fundador de les bases de l'Imperio; a la imatge d'un Joan Lluís Vives molt poc fidel al significat humanista i tolerant del personatge, o a la d'Alexandre VI com a «forjador de la España imperial».

Altres distraccions molt populars també van trobar el seu moment d'esplendor en aquesta situació tan especial: bous, cabarets –que ja havien tingut un desenvolupament important abans de la guerra–, espectacles de varietats, cupletistes. Des d'un vessant diferent, tingueren molt d'èxit els cines, que es van convertir en els locals més freqüentats de la València de postguerra i, alhora, en la base cultural i instrument de subjectivació més potent, com el cine Gran Vía, en què la família Casanova, propietària de la productora CIFESA, va trobar des de finals de 1939 un aparador excel·lent, en ple eixample urbà, per als seus films, com apunta M. Teixidor. La prostitució, amb un creixement exponencial en l'anomenat «barri xino» de Velluters, on es donaven la mà els interessos dels proxenetes i la protecció d'altres jerarquies policials, va ser una bona mostra de la hipocresia d'aquella societat clerical i masclista.

Rafael Brines, en *La Valencia de los cuarenta*, descriu molt bé els perfils d'aquella misèria cultural que no era absència o buit de cultura, sinó una política molt activa en la configuració de les noves subjectivitats i amb la voluntat de fer presents noves i velles referències identitàries, nous/vells sentiments de pertinença:

Fue una década repleta de vida para Radio Valencia, prácticamente la única emisora que existía en la Ciudad. Auxilio Social tenía su emisión particular, para la gente de los frentes y de los hospitales; «Escuadras Azules», que dirigía Dimas Bonmatí, era el programa del Frente de Juventudes;

el doctor Comín dictó per el micrófono un curso de puericultura; se trasmitía el Vía Crucis desde la Catedral; la célebre concentración falangista de la Alameda, el 21 de abril de 1940, con intervención del Jefe Provincial, Rincón de Arellano [...]; en marzo del 40 ya se ofreció la retransmisión de la «cremà» *de la falla de la plaza del Mercado con intervención directa de [...] la Fallera Mayor en funciones*, María Luisa Aranda, hija del Capitán General, y el Alcalde, Barón de Cárcer; ese mismo año se retransmitió también en directo desde el Teatro Principal, los Juegos Florales de Lo Rat Penat, con Carmen Franco Polo y Martín Domínguez de mantenedor.

La meua família em torna a proporcionar elements de reflexió per a filar aquesta història. La meua família en sentit extens, perquè ma mare, filla pòstuma que havia perdut sa mare l'any 1931, va ser acollida per les meues ties Marianne i Marina. Les dues havien sigut mestres nacionals i molt vinculades a la reforma educativa de la Segona República. Ma tia Marianne era d'Izquierda Republicana i azañista confessa, i ma tia Marina, d'idees i sentiments un punt llibertaris. Les dues confeccionaven excel·lents periòdics freinetistes junt amb les seues alumnes de les escoles de Sueca i de Barxeta. Eren dones avançades, decidides partidàries de Clara Campoamor i admiradores dels assoliments de la República en l'emancipació de les dones. Mon pare era un home d'Izquierda Republicana amb certes simpaties comunistes. Va estudiar Dret a la Universitat de València i, després de treballar com a passant en el despatx de Jiménez Asúa, va ser nomenat jutge al servei de la República a Ontinyent durant la guerra. Els germans, Agustina i Vicente Sánchez, van ser membres molt destacats del PCE valencià.

Com els va traumatitzar el final de la guerra i com van poder sobreviure i resistir l'impacte? És una de les qüestions que han de respondre els historiadors per entendre la dècada dels quaranta. Perquè les meues ties, a pesar d'haver sigut depurades i molt prompte haver deixat de percebre els havers, no van desistir de la seua obstinació moral d'enviar ma mare a estudiar a la Universitat de València. Hi havia seriosos impediments per a fer-ho, el primer, que van haver d'abandonar sa casa del carrer de Ciscar i anar a viure a una planta baixa del carrer de Murillo –per on passava el tramvia, el «set», anunciant-se amb una dringadissa característica–, des de la qual van intentar sobreviure canviant periòdics, vaixel·la i altres estris; un canvi radical en les seues maneres de viure. Tot el seu entorn, amigues, companys que havien pertangut activament a la Federació de Treballadors de l'Ensenyament (FETE-UGT) estaven en les mateixes condicions. No obstant això, i a pesar d'un ambient tan hostil, quan l'any 40 ma mare va aconseguir, en l'institut de Requena, revalidar el batxillerat que havia cursat en el Lluís Vives en època de guerra, després de reunir els avals pertinents, va ingressar a la Universitat.

Sempre m'he preguntat com en aquell context Marianne i Marina mantingueren el propòsit quan els havien fallat tots els equilibris de l'entorn. Aturar-se sobre la naturalesa d'aquesta mena de decisions pot ajudar a desfer una suposada homogeneïtat que compacta les societats i no deixa veure'n els matisos. En definitiva, es tracta d'entendre els processos d'intencions dels individus i les preses de decisions en la relació dialògica amb els contextos de subjectivació. D'una banda, hi havia les noves formes de normativitzar les vides en l'àmbit privat i en el públic de dalt a baix, mitjançant la coerció brutal dels primers temps: la por i l'embrutiment de la vida quotidiana –tal com ho explica Carmen Laforet en *Nada*, novel·la estrangera i extraordinària escrita el 1945. De l'altra, es creaven uns nous contextos emocionals, mixtura d'acceptació i resistència, norma i agència, construcció d'una nova manera de sentir-se i pertànyer a la ciutat. Així va ser com de baix cap amunt es va anar canviant la València republicana, moderna, laica i oberta per una altra de catòlica, provinciana, pudorosa i encollida. Sembla que la ciutat va adquirint un caire emotiu, encara que no de colp. Perquè la història no és un procés lineal i, com diu María Rosón, es pot comprovar que, tot i l'aparell repressiu, la propaganda i els discursos del «nuevo Estado» franquista, també va haver-hi continuïtats amb el període republicà: formes, maneres i experiències culturals que s'havien desenvolupat en els anys trenta del segle xx i que van perviure, barrejant-se o adaptant-se.

Entre 1939 i 1948, València va viure una dècada de dol, en l'accepció psicoanalítica, i de reparació per a poder continuar vivint, una dècada llarga curant-se d'un trauma. I la cura de les experiències traumàtiques incita les persones a no mirar el passat immediat, a intentar oblidar les ferides, a sobreviure resistint. Com es pot viure sense saber què se n'ha fet d'éssers estimats que no se sap on són, o que se sap que estan empresonats a les Torres de Quart, a la presó Model, a Sant Miquel dels Reis, a la presó de dones, a Santa Clara i altres centres de detenció, immersos en un clima de misèria, insalubritat i amuntegament, i veure com dia rere dia «trauen» persones per a ser afusellades a Paterna? Com es pot viure sabent que has perdut la faena perquè els teus antecedents, reals o suposats, s'han convertit en sospitosos i han sigut esgrimits com a motiu pels teus antics patrons, plens de ressentiment, com ens expliquen els expedients de reclamacions per depuració laboral de la Magistratura del Treball en els mesos posteriors al final de la guerra? Com es pot viure havent de demanar favors, de dissimular el que has sigut, d'anar a missa de diumenge i confessar-te, combregar i desdir-te de la teua vida sentimental i quotidiana d'abans, quan hi havia divorci i unes actituds més lliures i laiques? Com es pot

Para seguir leyendo, inicie el
proceso de compra, [click aquí](#)